

HUDOVERNIKOVA HIŠA V KOLODVORSKI ULICI 23 (PREJ 128, ODN. 126 IN 19) KI SO JO AVGUSTA 1940 PODRLI, DA ZRASTE NA NJENEM MESTU PALAČA „SLOVENSKEGA DOMA“

ZGODOVINA HUDOVERNIKOVE HIŠE, KOLODVORSKA ULICA 23 V LJUBLJANI*

RUDOLF ANDREJKA

Severno od stare Ljubljane, tam kjer poteka danes Kolodvorska cesta, se je razvilo najpozneje v 16. stoletju naselje, ki je segalo od današnje Dalmatinove ulice do stika današnje Slomškove ulice s Kolodvorsko ulico. Ljudstvo mu je dalo, najbrž zaradi slabe ceste, ki je držala skozi naselje v mesto, ime Blatna vas, ki se je predkraja tako trdo prijelo, da je prešlo tudi v uradne spise in zemljiške knjige z malo posrečenim prevodom Kothdorf. Ime Blatna vas se je držalo tega predkraja vse do l. 1849., ko je nastal se-

* *Viri.* Krstne, poročne in mrliške knjige stolnega župnega urada Sv. Nikolaja od 1677—1781, župnega urada Sv. Petra od 1782—1889 in župnega urada Marijinega oznanjenja v Ljubljani od 1785—1928.

Sodni zapisniki mesta Ljubljane 1668, fol. 167; 1682, fol. 72; 1693, fol. 55; 1724, fol. 137—39; 1725, fol. 171, in 1742, fol. 67. Ljubljanski mestni davčni urbarji 1706—1745 in Kammer-Zins Urbarium 1725—1764. Urbarij magistratnega, prej komendskega imenja 1738—1796. Fascikel 57/1514 iz l. 1799.; Francoski fascikel 10, akt 3, vse v ljubljanskem mestnem arhivu.

Zemljiška in zastavna knjiga šempetrskega predmestja, Fol. 181, konskr. šte. 126. Vereinigtes Grundbuch der Pfarrkirchengült St. Peter und Mariafeld, konskr. šte. 112. Listinska zbirka pogodb k starim zemljiškim knjigam

verno od njega, skoraj v premočrtnem podaljšku vasko ulice, kolodvor južne železnice. Od tedaj se je začelo staro ime naselja polagoma umikati novemu imenu, Kolodvorski ulici.

Blatna vas je bila izrazit predkraj ljubljanski ter je že razvidna v Valvasorjevi grafični zbirki mesta Ljubljane iz l. 1670. V nji se razločno vidi sedanja Kolodvorska ulica z vsemi svojimi stranskimi ulicami (današnja Dalmatinovo, Komenskega ulico itd.). Na desno in levo jo obdajajo nizke kmetske hiše, pa tudi

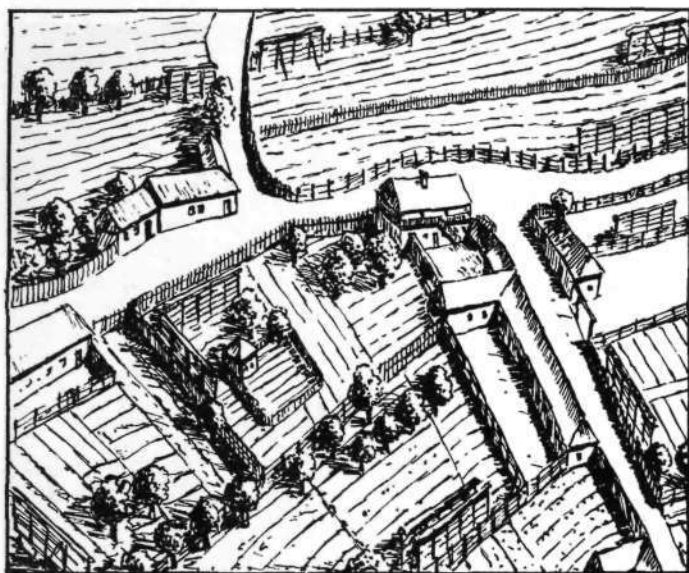
1750—1850, Tom. II, fol. 33—35; IV, fol. 114; VII, fol. 41 db 42; X, fol. 201; fol. 29; XXI, fol. 271; XXII, fol. 29, vse v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani.

Seznamki ljubljanskih hišnih posestnikov od 1787 do 1902.

Uradni šematizmi ljubljanskega gubernija od 1796—1848.

Izpiski iz pol ljudskih štetij za mesto Ljubljano 1830, 1857, 1869, 1880, 1890, 1900 in 1910 v domovinskem uradu mestnega poglavarstva v Ljubljani.

Mnoge osebne podatke o radovljiških Hudovernikih je blagovoljno dala prečast. m. Eleonora Hudovernik v uršulinskem samostanu v Ljubljani, podatke o Kandučevih in ljubljanskih Hudovernikih pa gospod Josip Hudovernig v Ljubljani.

BLATNA VAS LETA 1670. (po risbi v Valvazorjevi zbirki)
Hudovernikova hiša je na skrajnem levem robu slike

večje stavbe, v katerih spoznamo pristave ljubljanskih meščanov, ki so tod imeli svoje vrtove.

Taka pristava, ki je stala na voglu današnje Dalmatinove ulice, je bila predhodnica nekdanje Štrukljeve gostilne in današnjega hotela Štrukelj. Levo od nje proti severu je bila prav tako pristava z obseznimi vrtovi, predhodnica poznejše Hudovernikove hiše, ki je predmet te razprave.

Ta pristava (Hofstatt) s sosodnim velikim vrtom in pripadajočimi 3 njivami na ljubljanskem polju je bila pred 250 leti podložna komendi nemškega križevniškega reda v Ljubljani. Šele leta 1738., ko je mestni magistrat kupil večino posestev te komende na severu Ljubljane, je prišla pod mestno gosposko.

I. STAREJŠI LASTNIKI

1. RODBINA DE ALBERTIS

Ob koncu 17. stoletja je bila pristava v lasti ljubljanske trgovske rodbine *De Albertis*, ki so se bili pojavili v Ljubljani prvič okoli l. 1639. kot kramarji na Čevljarskem mostu v osebi Zuana de Albertis¹ ter tam obratovali do l. 1668. Z Janezom Krstnikom de Albertis, najbrž Zuanovim sinom, se dvigne rod v trgovski stan. Janez de Albertis je bil sprva v službi pri svojem svaku, trgovcu Karlu Riccardiju, poročenem z njegovo sestro Katarino de Albertis, po Riccardijevi smrti (1662) pa je prevzel njegovo trgovino in hišo, ki je stala na voglu Glavnega trga in Ključavničarske ulice (današnja Samčeva hiša, Mestni trg 21).

Iz zakona z ženo Marijo Elizabeto sta se Janezu Krstniku de Albertis med ostalimi rodila sin Marko Anton (1678) in hčerka Marija Regina (1683), ki je bila v prvem zakonu poročena s trgovcem Janezom

¹ Njegova vdova Magdalena de Albertis je prosila l. 1668. magistrat za znižanje najemnine v prodajni lopu na Čevljarskem mostu (mestni sodni zapisnik 1668, fol. 167). L. 1670. se ne navaja več kot najemnica.

² Vse te rodbine (Albertis, Galliard, Riccardi, Tazolli) so bile laškega pokolenja ter so tvorile z nekaterimi drugimi (Menegaglia, Reya, Radeschini, Reymondi, Vannino,

Feliksom Tazollom, v drugem pa s trgovcem Janezom Gottliebom Galliardijem.²

Marko Anton de Albertis je po očetovi smrti (26. januarja 1709) nadaljeval njegovo trgovino na Glavnem trgu; vpisan pa je kot trgovec v mestnih davčnih urbarjev že od l. 1705. do 1725. V tem letu je umrl ter zapustil poleg žene iz drugega zakona Eve še sina Janeza Antona iz prvega zakona (z ženo Jero), ki sta se pa morala skozi desetletja tožariti za svojo dediščino z ostalimi dediči, zlasti z Janezom Galliardijem. Vdova je pri tem obubožala in dobivala naposled od magistrata mesečno podporo, sin Janez Anton de Albertis pa se od l. 1728. ne omenja več v nobenem mestnem davčnem seznamu, dokaz, da ni nadaljeval očetove trgovine.

Edino kar mu je še ostalo po očetu Marku Antonu, je bila pristava v Blatni vasi, ki pa jo je še pred l. 1743. prodal puškarju in meščanu Janezu Rotarju. Odslej se za Janezom Antonom de Albertis kakor tudi za vso to rodbino izgublja vsaka sled.

2. ROTARJI

Novi lastnik domca v Blatni vasi, Janez Rotar (Rotter), je bil že l. 1722. puškar in meščan v Ljubljani. Stanoval je v mestni hiši Za zidom, ki je stala, naslonjena na utrjeno vodno obzidje ob Ljubljani, tam, kjer se steka danes Krojaška ulica v Cankarjevo nabrežje. V tej hiši so od nekdanjih bivali in delovali puškarji, tako od 1710 do 1725 Jurij Ragelj, od 1725 do 1760 Janez Rotar, od 1760 do 1765 njegov sin Karl Rotar, od 1770 do 1787 Dominik Mayer, od 1787 do 1805 Jožef Mayer. Ko se je konec 18. stoletja odpravilo utrjeno obzidje za vodo na obeh straneh Špitalskega mostu in se je od l. 1825. naprej začelo oblikovati tako zvano Frančevo (današnje Cankarjevo) nabrežje, je postala ta hiša prometna ovira in so jo med 1830—1840 podrli.

Janez Rotar, ki sam ni imel svoje hiše v mestu, se je zelo brigal za svoj domec v Blatni vasi, na čigar prostranem vrtu je nemara rad počival od naporov svojega nezdravega obrta. Spremenil je posestvo v svoboden grunt s tem, da je dne 3. marca 1743 odkupil na njem bremenečo umrlino 45 fl. nem. veljave, kakor tudi 10. in 20. penez, tako da je posestvo odslej vpisano v mestnih urbarjih za svobodni grunt (frey-eigenthumbliche Hueben), od katerega je bilo odrajtovati samo letno urbarščino in morebitne deželne doklade.³

Janez Rotar je zapustil svojo pristavo v Blatni vasi svojemu sinu in univerzalnemu dediču Karlu Rotarju,⁴ ki jo je pa že dne 10. oktobra 1781 prodal za 1030 fl. vrtnarju Juriju Lumberju. Prepis na Lumberja se je v stari zemljiški in zastavni knjigi šempetrskega predmestja izvršil šele 5. novembra 1789.

Čprav Karl Rotar ni bil dolgo lastnik domca v Blatni vasi, je njegova osebnost za krajevno, pa tudi

Bartolotti, Franzoni) močno italijansko primes v ljubljanskem trgovstvu prve polovice 18. stoletja.

³ Urbarji bivšega komendskega imenja (*Der komendisch gewessten magistratischen Gült, 1744—1757*) v mestnem arhivu: Bey St. Johannes.

⁴ Tomo II, fol. 33—35 listinske zbirke šempetrskega predmestja v arhivu Narodnega muzeja.

umetnostno zgodovino Ljubljane tako pomembna, da se je treba malo dalje pomuditi pri njem tem bolj, ker je o njem doslej še prav malo znanega.⁵

Karl Rotar, sin puškarja Janeza Rotarja in Marije Kumar, je postal že okoli l. 1778. znamenit graver in vrezovalec pečatov (Siegelstecher, Siegelstecher). Sloves njegovih umetniških del je segal daleč čez meje Kranjske in celo Avstrije.

V krstnih maticah tedanjih ljubljanskih župnij (šenklavske in šempetrske) sicer ni najti njegovega rojstva, vendar se da sklepati po poročnih podatkih njegovega očeta Janeza v zvezi s podatki njegove osmrtnice,⁶ da je bil Karl Rotar rojen v Ljubljani okoli l. 1743.

Sprva se je učil pri očetu z mlajšim bratom Janezom puškarstva, toda kmalu ga je gnala prirojena darovitost, da je začel sprva na puškah, potem pa tudi na drugih predmetih vrezovati železne in kovinaste obloge. Okoli l. 1763. je odšel na Dunaj, kjer ga je njegov rojak in slavni vrezovalec Jernej Andrej Šega temeljito izobrazil v vseh panogah vrezovalne umetnosti, zlasti pa v vrezovanju pečatov, ki je bila tedaj še zelo iskana in dobro plačana obrt. V tej obrti je dosegel Karl Rotar, ko se je vrnil v Ljubljano, prav umetniško popolnost in veljal za najboljšega vrezovalca grbov in pečatov na jugu države. Med stalne svoje naročnike je štel ne samo kranjske deželne stanovne, kranjsko plemstvo, družbo ostrostrelcev v Ljubljani itd., ampak je prejemal naročila tudi z avstrijskega dvora na Dunaju, iz Angleške in Peterburga.

Njegov mlajši brat Janez Rotar, rojen okoli l. 1748., je podedovano očetovo obrt puškarstva dvignil do ne navadne višine, tako da je slovel za enega najboljših puškarjev v Avstriji. Ta Janez Rotar je bil (izza 8. februarja 1773) poročen z Rozalijo Göttinger, a je že mlad umrl dne 31. januarja 1781 v hiši Za zidom 262, zapustivši vdovo in petletnega sina Janeza Žigo.

Po bratovi smrti se je Karl Rotar umaknil iz javnega življenja, prodal svojo pristavo v Blatni vasi in se preselil najprvo v Dittlovo hišo na Sv. Petra cesti 142 (danes št. 7), potem pa v Peter Supančičevo (pozneje Šuprovčovo) hišo⁷ na Marijinem trgu 44. Tam je dne 19. januarja 1804. umrl za živčno mrzlico.

3. LUMBERJI

Dosedanji gospodarji naše pristave, ki je dobila ob prvem številjenju mesta številko 128 Šempetrsko predmestje, niso stalno živeli na tem posestvu niti od njega. V tem pogledu je bila ta pristava slična sosedni pristavi s št. 129, ki je stala na voglu tako zvane Premcgarske (danes Dalmatinove) ulice ter bila v lasti bogatega jerharja Nikolaja Schlechterja, ki pa je stanoval na Marijinem trgu.⁸ Prav tako je na voglu Polj-

⁵ O njem prav na kratko Hoff, *Gemälde von Krain II*, str. 60, in po njem Radics, *Umetelnost in umetelna obrtnost Slovencev v LMS 1880*, s. 50.

⁶ Laib. Ztg. 24. januarja 1804, *Inländische Begebenheiten*, kjer se omenja, da je umrl v 61. letu.

⁷ Ta hiša je stala na voglu Slonove (danes Prešernove) ulice in je imela od l. 1805. št. 49, od l. 1877. pa št. 43. Po potresu so jo podrli.

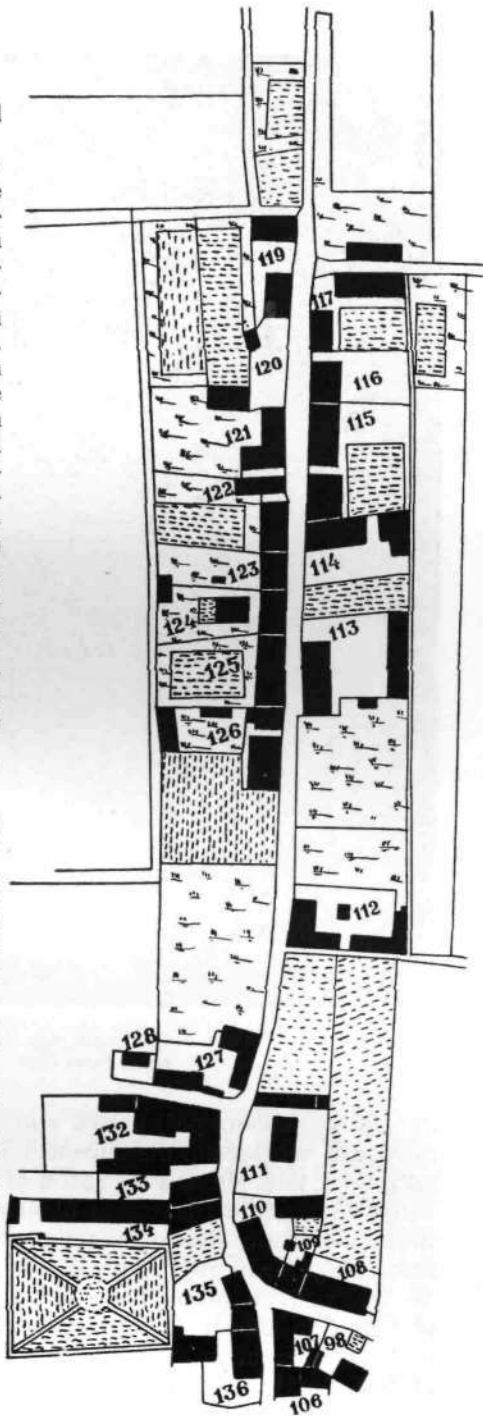
⁸ Pristava je pozneje prešla v last krčmarja in voznika Jožefa Černeta, za njim pa Franceta Štruklja. Danes stoji na tem mestu hotel Štrukelj.

BLATNA VAS LETA 1825. (po katastrski mapi)

V sredi poteka od spodaj navzgor (smer: jug - sever) glavna ulica Blatne vasi, današnja Kolo-dvorska ulica. Prva ulica, ki se steka vanjo z leve, je današnja Dalmatinova (prej Dolga) ulica. Domačija na tem voglu s št. 127 je predhodnica hotela Štruklja. Nanjo meji njiva, v katere gornjem koncu stoji hiša št. 126, predhodnica Hudovernikove hiše št. 23. Od nje se vrste proti severu hišice št. 125—121, ki še danes stoje (št. 25—33). Njih domača imena so bila: Kurent (125), Kranjc (124), Hrušovec (123), Habé (122) in Mežan (121).

Blatna vas se je nehala na severu pri hiši št. 129 (Kušar), ki je stala na voglu današnje Pražakove ulice odnosno pri Prelihovi, pozneje Drelsetovi hiši št. 117, kjer se je stekala z vzhoda stara pot iz Vodmata, današnja Slomškova ulica.

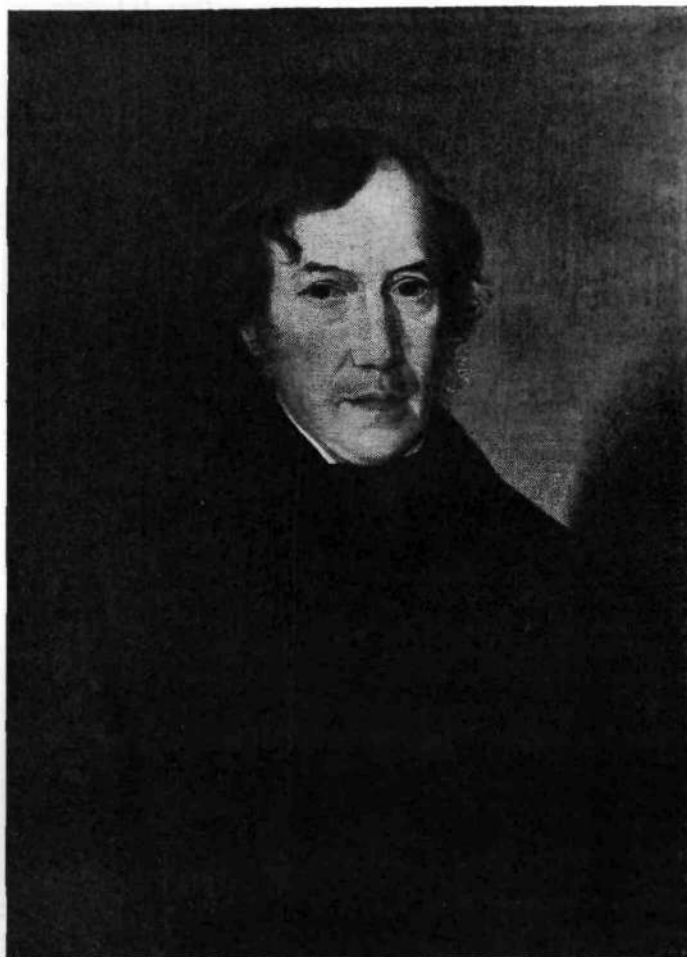
Na desni strani Kolodvorske ulice, tam kjer se cepi od nje takratna Poljska, (danes Komenskega) ulica, stoji dr. Koglova pristava št. 112, od l. 1830. last Gašperja Kanduča.

ske (današnje Komenskega) ulice nasproti Lumberjeve hiše stala večja pristava št. 115 Šempetrskega predmestja z obsežnimi vrtovi, katere lastniki so stanovali v mestu (od 1787 do 1808 pl. Gasperini, od 1806 do 1830 protomedik dr. Karl Bernard Kogl).

Le proti severu se je vrstilo za Lumberjevo hišo 5 do 6 pritličnih kmetskih hiš, sezidanih tesno vsak-sebi, z dokaj razsežnimi dvorišči in vrtovi proti zapadu. Njih lastniki so bili izvečine vozniki in izvoščki (Holzfuhmann, Lohnkutscher). Od njih so se nekateri držali na hiši skoraj do naših dni, tako Kukci na št. 21 (25), Jankoviči na št. 27 (31), Potočniki na št. 29 (33) in Kušarji na št. 33 (37).

Jurij Lumber je kot prvi novoselec bivše Albertijeve odnosno Rotarjeve pristave poskusil živeti od tega posestva, ki je obsegalo vrt pri hiši in 3 njive

PRIMOŽ HUDOVERNIK star. (1772—1845)
Slikal Pavel Kūnl

na Ljubljanskem polju. Kot stalno nameščen vrtnar bližnjega samostana diskalceatov na Dunajski cesti je računal s tem, da mu bo razen te službe tudi obdelovanje in gojenje njegovega obširnega vrta za hišo že toliko donášalo, da bo mogel preživeti sebe in mlado ženo Magdaleno roj. Majeršič, ki jo je l. 1781., star 46 let, vzel za ženo. Toda račun se mu ni obnesel. sčasoma je moral skrbeti poleg sebe in žene še za 5 otrok, ki so se mu narodili v l. 1782. do 1799. (sinovi Matija, Jurij in Anton, hčerki Alojzija in Neža). Ostal je sicer tudi po razpustu diskalceatskega samostana še za vrtnarja pri njihovih naslednikih, usmiljenih bratih, a donos te službe je bil prepričan za tako veliko družino; tudi leta so njega že začela pritiskati, dolgovi pa posestvo.

Ko je dne 7. decembra 1800, star 65 let, umrl v bolnišnici usmiljenih bratov na Dunajski cesti 24, so dolgovi skoraj dosegli vrednost njegove domačije.

V tej stiski se je našel rešitelj posestva v osebi 29 letnega vrtnarja Jožefa Voltiča z Zg. Šiški, ki je zasnubil najstarejšo domačo hčerko, 19 letno Marijo Lumber. V ženitovanjskem pismu z dne 28. maja 1801 se je ženin zavezal, da bo svoje priženilo 1400 fl. porabil za poravnavo dolga na hiši, zato pa je bodoča tašča, vdova Magdalena Lumbar v svojem imenu in kot varuhinja ostalih mladoletnih otrok prepustila zaročencema v last domačijo št. 128 šempetrskega predmestja s pripadajočim vrtom in 3 njivami na Ljub-

ljanskem polju (Krevlja, Pri grmu in Pri ferdamanem kozovcu) ter privolila v to, da se izvrši prepis v zemljiški knjigi. Dne 8. junija 1801 sta se zaročenca poročila pri Frančiškanih in prevzela nato domačijo v Blatni vasi.

O ostalih Lumberjevih otrocih vemo le za Jurija Lumberja, ki se je okoli l. 1827. poročil z Marijo Selanovo iz Trnovega in živel med 1828—1850 v Trnovem 39 kot voznik.

4. VOLTICI⁹

Tudi Jožef Voltič, doma iz št. Vida pri Stični, je kot edini samostojni vrtnar v Blatni vasi poskušal svojo srečo na novem domu št. 128. Žena Marija roj. Lumber mu je rodila 3 otroke (Marijo, Matijo in Antona), a umrla l. 1813., stara šele 31 let. Mladi vdovec se je že naslednjega leta poročil z 28 letno Marjeto Vadej, hčerko hišnega posestnika Ignacija Vadeja ter imel z njo 3 otroke (Antonijo, Marijo in Janeza Miho).

Vrtnarstvo, s katerim se je spočetka izključno ukvarjal, pa mu ni donášalo dovolj zaslužka, zato se je že od l. 1808. poprijel obrta, ki so ga izvrševali vsi njegovi sosedje v Blatni vasi, namreč prevoznništva. V naslednjih letih ga je čedalje bolj izvrševal, tako da mu je ob smrti bil že glavni poklic. Umrl je, star 55 let, 19. septembra 1821 na svojem domu v Blatni vasi, št. 126 (po novem številjenju).

Vdova Marjeta Voltič je ostala na posestvu, ki se je takrat cenilo na 2469 fl., po odbitku davščin pa na 1964 fl., sama s 6 nedoletnimi otroki iz prvega in drugega zakona, razen tega je živela na hiši še Voltičeva mati. Na podstavi izročila z dne 18. aprila 1823 in poravnave z dne 3. oktobra 1826 je bilo prepisano posestvo na vseh 6 otrok, otroci iz prvega zakona (Marija, Matija in Anton), ki jim je bil za varuha določen trgovec Gašper Kanduč, pa so imeli prejeti iz očetove zapuščine še vsak po 200 fl.

Vse te okolnosti so hudo obremenjevale vdovo; vrtnarstvo ji ni donášalo skoraj nič, prevoznništvo pa je pa smrti Jožefa Voltiča prenehalo. V tej stiski se je dne 14. februarja 1825 poročila s svojim hlapcem Jakobom Liparjem; z njim je dobila vsaj moško moč k hiši, ki ji je pomagala pri prevozništvu.

Vseeno pa je gospodarstvo čedalje bolj hiral. Voltičevi so se zatekali k bogatemu varuhu Kanduču, ki jim je od l. 1825. naprej posojeval večje vsote, a jih tudi vknjiževal na hišo. Sinovi iz prvega zakona so se polagoma odseljevali s hiše, ko so prihajali do kruha, hčerko Marijo, roj. 17. oktobra 1810, pa je okoli 1829 vzel Andrej Podkrajšek v Trnovem 25.

Ker se dolgovi niso odplačevali, so proti koncu l. 1839. dosegli že vsoto 1992 fl. Posestvo se je gnalo na izvršbo in dne 15. junija 1840 je bila hiša št. 126 v Blatni vasi z vrtom, 3 njivami na Ljubljanskem polju in njivo na Friškovcu na dražbi domaknjena najvišjemu ponudniku, bivšemu varuhu Voltičevih otrok, Gašperju Kanduču za 3700 fl. Prepis na njega se je izvršil v zemljiški knjigi dne 23. januarja 1841.

O nadaljnji usodi Voltičeve rodbine nam zemljiška in zastavna knjiga šempetrskega predmestja ne vesta ničesar povedati. Prav tako ni Voltičevih najti v drugih uradnih spisih.

⁹ V maticah Woltitsch in Boltitsch, v zemljiški knjigi Woltitsch in Woltschitsch.

II. NOVEJSI LASTNIKI

1. GAŠPER KANDUČ

Novi gospodar je dal takoj staro Voltičevo hišo v Blatni vasi 126 do tal podreti. Na njenem mestu si je l. 1841. sezidal enonadstropno, 20 m dolgo, čedno fasadirano meščansko hišo z 9 okni v prvem nadstropju, dočim so hišna vrata delila pritličje v dva nenanaka dela, od katerih je imel levi tri, desni pa 5 oken na ulico. Na južnem koncu hiše je potekal čez 2½ m visok zid do sosednega Černetovega (pozneje Štrukljevega) posestva. Na tem koncu hiše, tik pred početkom vrtnega zida, je bila vzdana v višini 1½ m od cestnih tal ovalna, ½ m visoka vdolbina, v kateri je bilo razpelo, vedno okrašeno s cvetjem. Podboji hišnih vrat so bili iz domačega marmorja; v sredi nad vhomod so bile vklesane začetnice gospodarjevega imena C. C. (= Caspar Candutsch) in leto zidave 1841. Za gospodarske potrebe posestva so služila široka lesena vrata na severnem koncu hiše, ki je mejil na Kukčevo posestvo št. 125.

Takšna je bila zunanja podoba nove Kandučeve hiše, ki se je neizpremenjena ohranila skoraj eno stoletje.

Njen graditelj in prvi gospodar je bil izrazita osebnost v takratnem gospodarskem pa tudi upravno-političnem življenju Ljubljane, tako da je treba o njem spregovoriti malo obširneje.

Gašper Kanduč se je rodil dne 30. decembra 1768 na Koroškem, na ozemlju gospostva Federauna pri Beljaku ter je začel trgovino izvrševati okoli l. 1792., najbrže v Beljaku. Imel je brata Andreja, ki je bil med 1810—1820 trgovec v Pliberku, kjer se mu je iz zakona z Marijo Findenik rodila dne 25. novembra 1814 hčerka Katarina.

Okoli l. 1798. je prišel Gašper Kanduč v Ljubljano ter tu odprl v dr. Koglovi hiši v Čevljarski ulici (danes Jurčičev trg 1 odnosno Čevljarska ulica 1) kot naslednik trgovca Jožefa Matije Miheliča trgovino s špecerijskim blagom. Že 8. novembra 1799 je bil sprejet med ljubljanske meščane, leto za tem (dne 20. aprila 1800) pa se je poročil v Križankah z Jožefo Jugovic iz bogate meščanske rodbine Jugovicev iz Kranja. Za priče sta mu bila dr. Janez Golmajer in trgovec Jožef Wurschbauer.

Istega leta je postal član reprezentance ljubljanskih trgovcev, l. 1806. je bil že nje podnačelnik.

Leta 1810. je preselil svojo trgovino v Franc Domianovo hišo na Velikem trgu 260 (danes Mestni trg 22), ter jo dne 10. novembra 1815 v Domianovem konkurzu izdražil. Tam se je razen s špecerijsko trgovino pečal tudi s komisijskimi in spedijskimi posli (Trst in Koroška), pri katerih je zlasti v Napoleonovih časih znatno obogatel. Za francoskega medvladja v ilirskih deželah ga je ilirski guverner Bertrand dne 13. januarja 1812 imenoval za člana ljubljanskega občinskega sveta in istega leta še za člana ljubljanskega trgovskega sodišča. Tudi po odhodu Francozov in vzpostavitvi avstrijske vlade se je znal Kanduč vzdržati na tem sodišču in bil od 1817 do 1824 celo njegov predsednik.

Neoporečne zasluge za dvig denarnega gospodarstva Ljubljane in cele Kranjske si je pridobil Kanduč s tem, da je ustanovil dne 4. novembra v zvezi s še

FRANČIŠKA HUDOVERNIK ROJ. KRISTAN (1788—1863)
Slikal Pavel Křtnl

štirimi ljubljanskimi meščani in županom Janezom Nepomukom Hradeckim Hranilnično društvo (Sparcasseverein) v Ljubljani, ki se je razvilo sčasoma v mogočno Kranjsko hranilnico, današnjo Hranilnico dravske banovine v Ljubljani. Za prvo dobo, dokler se ni našla v Galetovi hiši na Mestnem trgu 1 posebna pisarna, je Kanduč rade volje prepustil Hranilničnemu društvu v poslovanje del svoje trgovske pisarne na Mestnem trgu 260 in mu dal tudi svojega knjigovodjo Ivana Khama kot kontrolorja na razpolago. Ostal je društvu odnosno hranilnici zvest do smrti in bil od l. 1820.—1893. tudi član njenega kuratorija.

Leta 1825. se je Kanduč začel počasi odmikati trgovskim poslom, ki jih je bil izvrševal polnih 33 let. Svojo špecerijsko trgovino je prodal trgovcu Mihi Kuku, spedijsko in komisijsko podjetje pa trgovcu Karlu Lambertu Luckmannu, ki ga je že od vsega početka tudi denarno podpiral. Vendar si je ob svojih 60 letih ohranil še toliko prožnosti in podjetnega duha, da se je kmalu nato lotil žimarske industrije v Kranju odnosno Stražišču, ter jo vodil do leta 1832., ko jo je prodal Gašperju Prevcu.

Istega leta je sprejel, 62 let star, častno mesto meščanskega svetnika¹⁰ (bürgerlicher Rat) pri ljubljanskem magistratu, ki ga je opravljal še celih 16 let.

¹⁰ V nasprotju z magistratnim svetnikom, ki je bil plačan uradnik magistrata.

KATARINA HUDOVERNIK ROJ. KANDUČ (1814–1886)
Slikal Miha Stroj

Sicer pa je že malo prej sklenil, da se umakne iz stanovanja v stari in zatohli svoji hiši na Mestnem trgu v naravo. V ta namen je bil kupil dne 16. februarja 1830 bivšo pristavo¹¹ svojega prijatelja, protomedika dr. Karla Bernarda Kogla v Blatni vasi 112 na voglu tedanje Poljske ulice s krasnimi, obširnimi vrtovi ter si tam sezidal lično enonadstropno hišo, v kateri so stanovali tudi njegovi in ženini sorodniki. Svojo hišo na Mestnem trgu 260 (danes 22) je 28. decembra 1836 prodal trgovcu Francetu Ks. Souvanu za 14.000 fl. v srebru.

Medtem mu je umrl brat Andrej Kanduč, trgovec v Pliberku, zapustivši mlado hčerko Katarino povsem osirotelo in samo v tujini. Ker Gašper Kanduč ni imel otrok, je vzel bratovo hčerko Katarino za svojo in jo imel odslej pri sebi v Ljubljani. Veljala je že takrat za njegovega glavnega dediča. Kmalu se je pojavil za njo ženin v osebi podjetnega 27 letnega trgovca Primoža Hudovernika iz Radovljice. Poroka je bila 9. oktobra 1838 pri Sv. Petru; opravil jo je stolni prošt Luka Burger, za priči sta bila protomedik dr. Karl Bernard Kogl in radovljiški okrajni sodnik Anton Perko. Mladoporočenca sta bivala nekaj let pri Kandučevih v njihovi hiši št. 112, leta 1841. pa sta se

¹¹ Lastniki te pristave in njenih vrtov so bili od 1787 do 1800 Friderik pl. Gasperini, »k. k. Oberstwachmeister«, od 1800–1806 njegova sinova Venčeslav in Bernard, od 1806–1809 dr. Karl Bernard Kogl, od 1809–1820 Alojzij Zitterer, od 1820–1830 dr. Karl Bernard Kogl, od 1830 do 1853 Gašper Kanduč.

vselila v enonadstropno hišo, ki jo je dal Gašper Kanduč na mestu nekdanje Voltičeve domačije nemara prav zanju sezidati.

Kandučeva sta bila pravi lik premožnih ljubljanskih patricijskih rodbin takratne dobe. Ob vsej tvegavosti in časih brezobzirni (primer Voltič!) podjetnosti gospodarja jima je potekalo življenje v udobnosti in zadovoljstvu, ki bi bilo popolno, če bi se jima bili rodili otroci. Kanduča sta bila oba zelo pobožna in knezoškof Anton Alojzij Wolf je bil vsak teden pri njih v gosteh. Še danes hranijo v Hudovernikovi hiši št. 12 pod steklenim poveznikom majhno monštranco z relikvijami, verjetno škofov dar, in Layerjevo sliko zadnje večerje, na kateri ima eden izmed apostolov (edini, ki je obrit) škofove poteze.

Da rodbina ni bila brez umetniških ambicij, dokazujejo znani sliki Fortunata Berganta Ptičar in Prestar in lepa Langusova kopija madone po Rafaelu, nadalje cela vrsta Strojevih portretov, ki so pozneje prešle v last Hudovernikovih.

Kandučeva sta v svoji hiši št. 112 živela še 22 let po vselitvi vanjo. Leta 1852. pa sta oba hitro zapored umrla: dne 24. maja Jožefa Kanduč za sušično mrzlico, dne 15. junija pa Gašper Kanduč za ostarelostjo.

V svoji oporoki je postavil Gašper Kanduč svojo nečakinjo Katarino, omoženo Hudovernik, za univerzalnega dediča vsega svojega premoženja. Prepis na njeno ime se je izvršil v zemljiški knjigi dne 31. decembra 1856 na temelju prisojila z dne 6. maja 1856.

2. HUDOVERNIKI ¹²

Od l. 1853., ko je podedovala Katarina Hudovernik premoženje svojega strica Gašperja Kanduča in s tem tudi hiši št. 112 in 126 v Kolodvorski ulici, je obdržala te hiši trdno v svoji lasti ter jih ni delila z nikomer, niti s svojim možem.

¹² Ime Hudovernik je čisto slovensko, zato ga tudi tako pišemo, sledeč prvotnim vpisom (n. pr. v zemljiški knjigi). Ker so Hudoverniki bivali v Spodnjih Lazih po vsej verjetnosti že pred izbruhom verskih razprtij na Kranjskem, ne gre imena izvajati iz njih večje ali manjše vernosti (hudovernik po enih: zelot, po drugih krivovernik), ampak iz krajevnih posebnosti njihovega posestva. Hudovirnik (pozneje Hudovernik) bi bil torej kmet, ki mu je domačija blizu hudovirja, to je kraja, kjer voda hudo vre iz tal (Pleteršnik I, s. 287).

JUŽNI TRAKT JOSIP HUDOVERNIKOVE HIŠE NA VOGLU KOLODVORSKE IN KOMENSKEGA ULICE, V KATERI OBRATUJE OD L. 1909. PRVA KRANJSKA IZDELOVALNICA PREŠITIH ODEJ

In vendar se je pokazal *Primož Hudovernik* vrednega naslednika svojega tasta ter znal z novimi podjetji množiti premoženje, ki mu ga je prinesla žena v zakon.

Ljubljanski Hudoverniki izvirajo po Primožu iz Radovljice, po njegovem očetu Primožu star. pa iz Spodnjih Lazov 3 pri Gorjah, kjer so Hudoverniki izpričani že l. 1596. in kjer so se obdržali do danes. V drugi polovici 18. stoletja sta kmetovala na gruntu celozemljak Andrej, za njim pa njegov sin Jakob Hudovernik. Jakobov sin Primož Hudovernik star., rojen l. 1772. v Spodnjih Lazih, se je v začetku 19. stoletja priselil v Radovljico in si tam s trgovino pridobil veliko premoženje.¹³

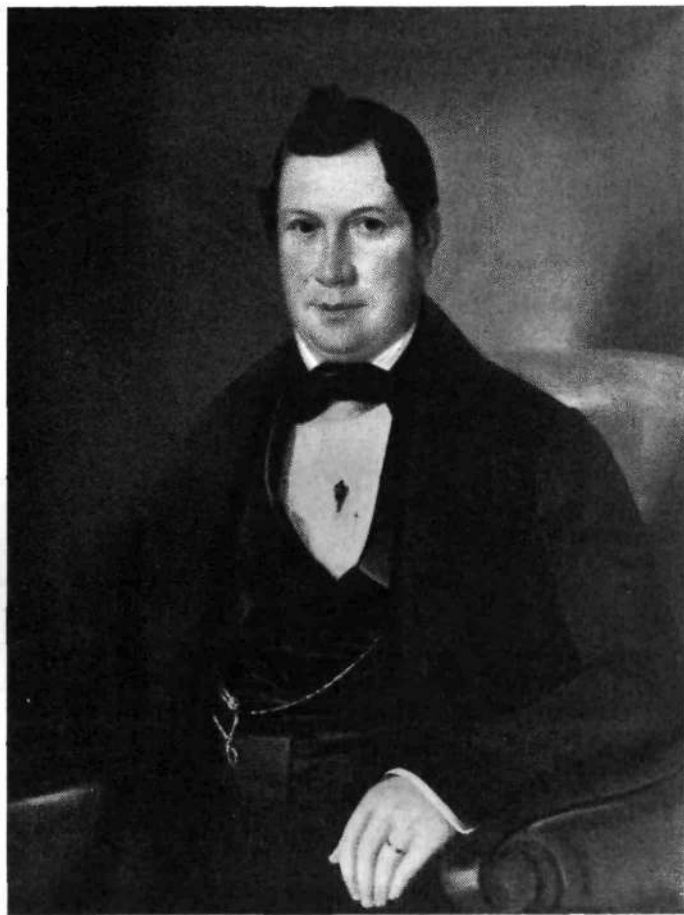
Njegov drugorojeni sin *Primož Hudovernik ml.*, roj. 1. julija 1811 v Radovljici 3, je okoli l. 1830. prišel v Ljubljano, se tu izučil v trgovskem poklicu ter bil med 1833—1837 poslovodja v špecerijski in semenski trgovini starega Ferdinanda Schmidta na Kongresnem trgu 28 (poznejša Miha Kastnerjeva trgovina, Kongresni trg 11).

Kmalu po poroki s Katarino Kandučevo, najpoznejše pa l. 1840., je ustanovil v Kolodvorski ulici 112 trgovino z deželnimi pridelki (zlasti z medom in voskom), ki jih je izvažal na Koroško, Gor. Štajersko in severne avstrijske dežele.

L. 1857. je kupil od Gašperja Prevca v Kranju njegovo žimarsko in sitarsko industrijo v Stražišču, ki je obratovala s 40 lesenimi statvami preproste sestave. Hudovernik je takoj uvedel v obrat statve sodobnejše konstrukcije in jih sčasoma pomnožil na 120. V tem podjetju je za časa največjega razmaha delalo nad 100 oseb. Potrebna žima se je dobavljala preko Hamburga iz Rusije in sicer 200—250 centov na leto.

Sčasoma je postal Primož Hudovernik poleg Antona Globočnika in Janeza Benedika glavni predstavnik žimarske industrije v Stražišču. Njegova trgovska hiša je stala na glavnem trgu v Kranju nasproti tedanji Ogrinčevi hiši, vstric Mayerjeve gostilne. Izdelki podjetja, zlasti njegova sita, so zaslovela daleč čez meje avstrijske države. Že na svetovni razstavi v Londonu 1862 je dobil Hudovernik zanja priznalno diplomu, na svetovni razstavi v Parizu 1867 bronasto svetinjo, na dunajski svetovni razstavi 1878 veliko bronasto, na industrijski in poljedelski razstavi v Trstu 1882 pa zlato priznalno svetinjo.

¹³ *Primož Hudovernik star.* je imel poleg obširnih posestev tudi 6 hiš v Radovljici, med njimi veliko dvonadstropno (danes Fürsagerjevo) hišo vstric Dovžanove gostilne. V zakonu (8. februarja 1808) s Frančiško Kristan iz premožne fužinarske hiše v Kropi se mu je rodilo 16 otrok. Izmed njegovih sinov je bil *Ignacij*, roj. 18. julija 1813, akademski slikar (umrl okoli 1840 na potovanju v Italiji), *Viktor*, roj. 1814, zdravnik na Moravskem, *Friederik*, roj. 18. julija 1820, lokalist na Rovih, potem od 1866—1901 župnik v Lescah (umrl 16. marca 1905 v Kranju), *Janez*, roj. 22. junija 1823, sodni pristav v Stični, potem v Novem mestu (njegov sin je bil notar Aleksander Hudovernik, zaslužni pravnik in prvomestnik Ciril-Metodove družbe). V Radovljici sta ostala sinova *Jernej*, roj. 1816, umrl 1893 (njegov sin Vinko, roj. l. 1866., je bil ravnatelj Radovljiške hranilnice, hčerka Jožefa, roj. 1863, pa deluje kot m. Eleonora še danes v uršulinskem samostanu v Ljubljani) in *Franc Serafin* (1825—1888), ki je podedoval očetovo premoženje. Od Serafinovih moških potomcev živi samo še njegov vnuk Alfred Hudovernik v Mariboru.

PRIMOŽ HUDOVERNIK ml. (1811—1889)
Slikal Miha Stroj

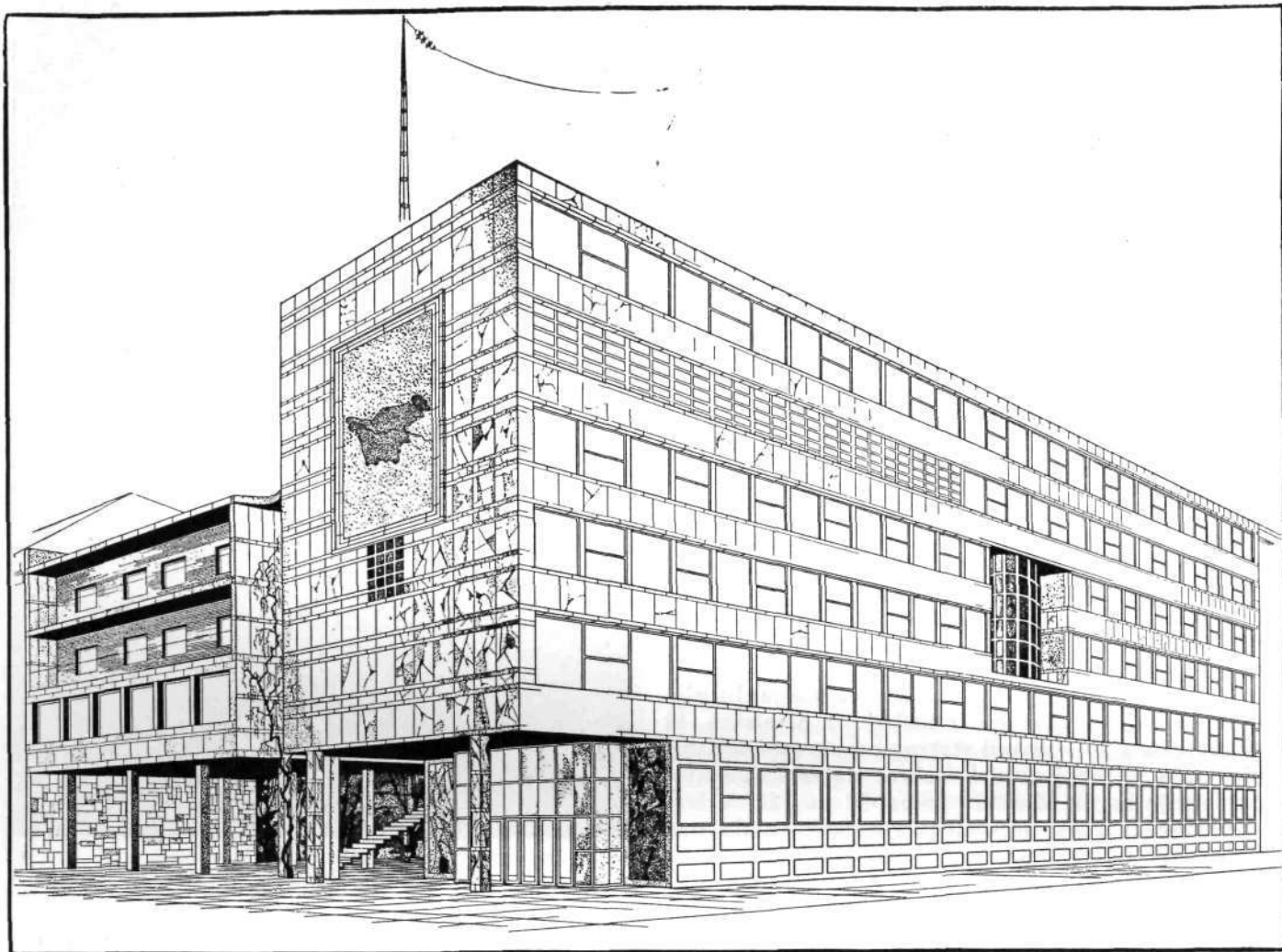
Hudovernik je bil tudi med prvimi člani trgovske in obrtne zbornice za Kranjsko in izvrševal to funkcijo do l. 1859.

S kakšno ljubeznijo in razumevanjem se je Primož Hudovernik posvetil svojemu žimarskemu podjetju, kažejo njegovi zapiski iz l. 1878., ki jih hrani njegov vnuk, gospod Josip Hudovernig v Ljubljani, in ki jih tu podamo v slovenskem prevodu, ker nam lepo razsvetljujejo dvig in upadanje domačega žimarstva v 19. stoletju.¹⁴

¹⁴ *Zapiski Primoža Hudovernika o žimarski domači obrti l. 1878.:*

»Sita iz žime so se po ustnem izročilu začela izdelovati v začetku 17. stoletja v Stražišču pri Kranju. Spočetka so tkalci izdelovali samo sita preproste vrste in tudi teh le toliko, kolikor so jih zmogli po svojih denarnih sredstvih. Potrebno žimo so naročali na Kranjskem. Sčasoma pa so postali Italijani, ki so imeli že od prej stalne zveze s škofjeloškimi platnarji, pozorni na to novo domačo obrt ter jeli nakupovati v Stražišču čedalje več sit. S tem se je v tem obrtu izboljšala ne samo razpečava, ampak tudi kakovost izdelkov, ker so se Stražiščani lotili tudi izdelovanja finejših sit. Ker žime ni bilo več dovolj na Kranjskem, so začeli kranjski prekupci nakupovati velike zaloge žime po Bavarskem in jo potem prodajali z znatnim dobičkom domačim sitarjem. Proti koncu 18. stoletja pa je začela uvažati žimo v naše kraje tudi Rusija, ki je postala danes najmočnejša pa tudi najboljša dobaviteljica tega blaga.

Konec 18. stoletja je ustanovil Natalis Pagliaruzzi prvo večjo izdelovalnico sit v Kranju. Njegovim prizadevanjem

SLOVENSKI DOM

V novi hiši v Kolodvorski ulici 126 se je rodil Primož Hudoverniku dne 15. septembra 1841 sin edinec Jožef, ki se je komaj 20 let star, dne 15. oktobra 1861 poročil z 18 letno Kristino Pavlič, hčerko takrat že umrlega Ignacija Pavliča, bivšega poštarja pri Sv. Ožboltu in poznejšega pivovarnarja v Šiški. Mladi par se je vselil v hišo v Kolodvorski ulici 126, iz katere sta se bila Primož in Katarina Hudovernik že l. 1853. po Kandučevi smrti preselila v nasprotno hišo v Kolodvorski ulici 112.

se ima kranjsko sitarstvo zahvaliti, da se je tako razširilo po svetu, saj je Pagliaruzzi svoja sita izvažal v Francijo, Belgijo, Holandsko in Španijo. Največ in s posebnim zaslužkom pa jih je razprodajal na svetovnem sejmu v Sini-gagliji, kjer so se že od nekdaj vsa Gornja in Spodnja Italija zalagali s siti.

Naša sita se tko na lesenih statvah, kakršne so bile pri nas doma običajne. Te statve so bile prej zelo preprosto izdelane, šele l. 1833. so se začele uvajati izboljšane in ročnejše sestave, ki so se do danes ohranile, dasi tudi te niso popolne.

Žima se dobavlja v surovem, neopranem stanju. Pranje in prebiranje žime, sploh vsa potrebna nadaljnja ravnanja z njo vrše posebni delavci. Tkalcem se odmerjajo po številu statev določene množine žime raznih izmer in barv; obračun se vrši vsak teden, ko se oddajajo izdelana sita.

Sina Jožefa je Primož Hudovernik polagoma uvajal v svoja podjetja želeč, da postane nekoč njegov naslednik. Ali usoda je hotela drugače. Jožef je začel bolehati na zavratni pljučni bolezni, ki ji je podlegel, star šele 31 let, dne 24. avgusta 1871. Zapustil je poleg vdove Katarine, ki ga je preživela za celih 57 let († 10. januarja 1928), še troje otrok. Od njih se je poročila hčerka Marija (1885) s trgovcem Viktorjem Schifferjem, Kristina pa (1889) z zavarovalnim ravnateljem Viktorjem Morotom. Rod je nadaljeval sin edi-

Tkalec nima po navadi razen svojih statev nobenega premoženja ter se mu morajo izročati precejšnje vrednosti žime zgolj na upanje; če je stiska velika, pa mu je treba priskočiti še s podporami v gotovem denarju. Kakor v češkem Rudogorju (Erzgebirge) čipkarji, tako so tudi naši sitarji med najrevnejšimi ljudskimi sloji in nimajo, razen nekaj izjem, niti pedi lastne zemlje ter živijo s svojo številno deco tako rekoč iz rok v usta. Ko se jim odvzame delo, padejo v največjo bedo, ker niso izurjeni v nobenem drugem obrtu nego samo v sitarskem.

Razpečavanje naših sit se krči od leta do leta, deloma zaradi rastočega uporabljanja tvorniških sit iz žice, deloma zaradi drugih nevšečnosti v svetovni konjunkturi in bati se je, da bo naša domača industrija docela opešala. Odpuščanja sitarjev, ki so se pri nas deloma že začela, se utegnejo potem še povečati. Kaj potem, če bo zapadlo 400—500 tkalcev v največjo bedo?»

nec Jožef Hudovernig ml., roj. 2. avgusta 1872, ki se je l. 1892. poročil z Ivano Luckmann, hčerko veletrgovca Ivana Luckmanna v Ljubljani.

Dne 11. avgusta 1886 je umrla Primožu Hudoverniku soproga Katarina v starosti 72 let. Šele sedaj je prišel Primož Hudovernik kot njen univerzalni dedič v last obeh hiš v Kolodvorski ulici (112 — 18, 126 — 19), toda že 3 mesece pozneje (9. avgusta 1889) je sledil svoji soprogi v večnost, zapustivši vse svoje imetje vnuku Jožefu Hudovernigu ml. (prisojilo z dne 24. maja 1890).

Jožef Hudovernig ml. je nekaj časa nadaljeval dedova žimarska podjetja. Žimarstvo v Stražišču je opustil že l. 1895., trgovino z deželnimi pridelki v Ljubljani, Kolodvorska ulica 18, pa je vodil v čedalje manjšem obsegu do l. 1914.

Leta 1909. se je odločil, da izrabi obširna skladišča za deželne pridelke, ki jih je dal Primož Hudovernik svojčas sezidati na dvorišču in ob južnem traktu hiše v Kolodvorski ulici 112 (18). V ta namen se je zvezal z Antonom Vrhuncem, poslovodjo tvrdke I. C. Mayer v Ljubljani, in z njim osnoval »Prvo kranjsko izdelovalnico prešitih odej« (obrtni list z dne 25. decembra 1909, reg. št. 153). Po Vrhunčevi smrti (1912) je prevzel tovarno izključno v svoje roke in jo vodi do danes.

Podjetje je v preurejenih prostorih prav lepo uspelo, saj je bilo prvo ne samo na Kranjskem, ampak tudi v Avstriji, kjer so se izdelovale prešite odeje na tovarniški način s pomočjo posebnih, v Nemčiji naročenih strojev. Tovarna je zaposlovala takoj spočetka 14 delavcev, delala pa je skoraj samo za domači kon-

sum, predvsem v Ljubljani. V prvotni kapaciteti se je vzdržala do l. 1925., potem pa je zaradi rastoče konkurence v Sloveniji (Celje, Škofja Loka) zmanjšala produkcijo na polovico.

Treba se je še na kratko ozreti na nadaljnjo usodo tu obravnavane hiše, Kolodvorska ulica 126, ki je dobila l. 1877. številko 19, leta 1901. pa 23. Kot univerzalni dedič po Primožu Hudoverniku je Jožef Hudovernig ml. podedoval tudi to hišo, a jo že 22. junija 1892 prodal svoji materi Kristini roj. Pavlič, ki je tam preživela svoje ostalo življenje. Po njeni smrti (1928) so hišo podedovali njeni otroci Jožef Hudovernik ml., Marija por. Schiffer in Kristina por. Moro (prisojilo z dne 18. aprila 1928), a so jo že dne 15. decembra 1928 za 620.000 din prodali Delniški tiskarni v Ljubljani. Ta jo je 1. septembra 1929 prodala za 650.000 din tovarnarju Maksu Focku in odvetniku dr. Benotu Sabothyju iz Kranja. Od njih jo je dne 30. julija 1938 kupila s pripadajočim velikim vrtom vred za 1,520.000 din zadruga Lastni dom v Ljubljani.

Na mestu ponižne pritlične pristave — kupljene leta 1840. za 3700 fl., se je pred 100 leti sezidala za tiste čase prav postavna in udobna meščanska hiša. Čez nadaljnjih sto let pa raste na istem stavbišču, ki mu gre cena v milijone, Slovenski dom — ponosna palača slovenske prosvete. Tako se v zgodovini in usodi posameznih hiš v malem zrcali tudi razvoj in razmah našega mesta.

„VITALNOSTATISTIČNI ZAVOD“ V LJUBLJANI

D R. F E D O R M I K I Ć, šef Odseka za vitalno statistiko Šole za narodno zdravje v Zagrebu

I.

REPLIKA NA ČLANEK G. PROF. VEBRA

Nekateri strokovni prijatelji iz Slovenije so me opozorili na članek g. univ. prof. dr. F. Vebra, ki je izšel v »Kroniki 2. VII. 1940 pod naslovom »Vprašanje vitalnostatističnega zavoda v Ljubljani«. Naprosili so me, da zavzamem stališče napram izvajanju v imenovni razpravi. Sporočili so mi željo g. urednika »Kronike«, da svoje mišljenje iznesem v »Kroniki«. Razmišljal sem, če bi bilo oportuno, da koristno zamisel g. prof. Vebra s kritičnimi pripombami oslabim, predvsem pa, da ga odbijem v času, ko bi lahko pomagal zamisel tudi realizirati. Če sem se kljub temu odločil, da se oglasim, sta bila za to merodajna dva razloga. Prvi razlog je, da potrebujejo nekatera izvajanja g. prof. Vebra korekture, da ne bi javnost, ki čita »Kroniko«, dobila o vsebini pojma vitalne statistike krive predstave. Drugi razlog je, da sem — po sugestiji prijateljev — morda le poklican, da ne zamolčim svojih misli k vprašanju, ki ga je zastavil g. profesor.

Pojem vitalna statistika (življenjska statistika) ima svoj razvoj. Veže se danes s pojmom biometrija (mer-

jenje življenjskih pojavov). Za »Hrvatsko enciklopedijo« sem obdelal pojem biometrije na sledeči način:

»Biometrija je znanost, ki nas uči, kako je treba proučevati kvantitativne izgledе vseh življenjskih pojavov v najširšem smislu. To dosegamo z eksaktnimi metodami merjenja in s precizno ter rafinirano matematično analizo. Izraz se je udomačil v 90. letih preteklega stoletja.

S pojmom biometrije je ozko vezan pojem statistike. Pod imenom statistike se običajno razume znanost, ki poskuša s številkami dognati razne pojave. Tako enostavna definicija vodi avtorje kakor tudi čitatelje do tega, da dobivajo o pomenu statistike heterogene pojme. V Nemčiji se je gledalo na statistiko prvenstveno kot na del nauka o državi ter se je identificirala s »Staatenkunde«, t. j. z naukom, ki se bavi z raziskovanjem in opisovanjem družbenih pojavov na temelju popisa prebivalstva. V Angliji je vzknila statistika pod imenom *politična aritmetika*, a danes se razvija dalje pod imenom *vitalna statistika*. Definicij o pojmu statistike je mnogo; preko 120 definicij je znanih. Tudi naš pokojni rojak Žižek je posvetil statistiki in klasifikaciji pojma statistike posebno razpravo (izšla je posthumno).